

Zerkovitz Béla századeleji orfeumi kottái

Kemény Eszter

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1117 Budapest, Pázmány P. sétány 1/a
(kemeny.eszti@chello.hu)*

Összefoglaló

Dolgozatomban témája Zerkovitz Béla kottáinak borítóival foglalkozom, konkrétan az 1908 és 1923 között kiadott kottáival. Bemutatom a Royal Orfeum kávézót, ahol ezek a művek leggyakrabban hangzottak el, kitérek Zerkovitz Béla életrajzára, és bemutatok más zeneszerzőket is, majd részletesen elemzem a birtokomban lévő öt különböző években megjelent Zerkovitz-kottát. Munkámat azzal zárom, hogy a 20. század eleji kottákat összehasonlítom az 1970-es, '80-as években újranyomott példányokkal.

Kulcsszavak: Zerkovitz Béla, Royal Orfeum, kotta borítók., Rózsavölgyi és társa

Abstract

The topic of my essay is the cover art of music sheets, composed by Béla Zerkovitz - especially the ones that were published between 1908 and 1923. I'm going to exhibit the Royal Orfeum café, where these works were played the most often, pan out about the biography of Béla Zerkovitz, introduce other composers from that time, then I'm going to compare 5 music sheets from 5 different years. At the end of my work, I'm going to compare the music sheets from the beginning of the 20th century with the reprints from the 70's and 80's.

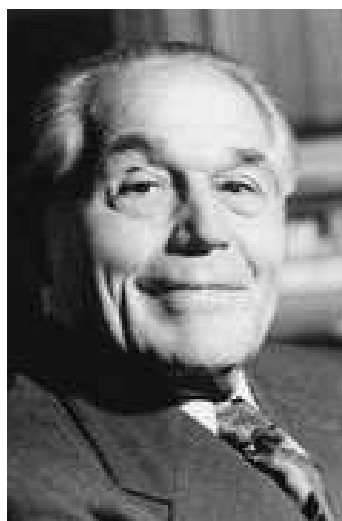
Keywords: Béla Zerkovitz, Royal Orfeum, cover art of music sheets, Rózsavölgyi & Co.

Bevezetés

A XX. század elején nagyon kedveltek voltak az olyan mulatók, ahol élő zene szólt. Ilyen volt például a Royal Orfeum is, ahol többek között Zerkovitz Béla dalait is játszották. A darabok népszerűségét látva a Rózsavölgyi és Társa kiadó Zerkovitz számos kottáját jelentette meg. Ezen kották tipográfusi szemmel nézve nem olyan érdekesek, hiszen a kották és dalszövegek betűtípusa általában egységes volt akkor is, és ma is. Sokkal érdekesebbek ennél a borítók, ezért ezeket fogom elemezni, összehasonlítani, és értékelni.

Zerkovitz Béla (1881-1948)

Szegedi születésű népszerű szon- és operettszerző; a századforduló utáni magyar kuplé- és szonzszerzők egy legjelentősebb alakja volt (*1.kép*). Építésmérnöknek tanult, a MÁV alkalmazottja volt, de már a műegyetemi tanulmányai alatt dalokat szerzett. Első dala az „integrál Böske” volt, majd felkereste az orfeum népszerű énekesét. Baumann Károlyt, aki elénekelt darabját, és nagy sikert aratott vele. Zerkovitz pályafutása alatt több mint 1000 slágert szerzett, adott elő. Színházaknak írt

1. kép. Zerkovitz Béla. Fotó:
http://www.rnmedia.hu/?page=muveszek/muvesz&muvesz_id=98; letöltés dátuma: 2009. 11. 23

egyfelvonásos darabokba betétdalokat, írt operetteket; ezeket hazai és külföldi színpadokon is játszották. Magyarosította az orfeumi dalokat, a zenés színpadok műsorát. Zenei tanulmányait Mészáros Imrénél, az

Operaház akkori igazgatójánál végezte. Évekig volt a Royal Orfeum igazgatója (az intézményről később részletesen írok). Dalait a kor legnagyobb alakjai énekelték, mint Bilicsi Tivadar. Szerzeményei, örökzöld dallamai, a rádió, televízió showm sorainak állandó és visszatér elemeit adják, és slágereit számtalan átdolgozásban hallhatjuk, a korszerű digitális felvételeken ma is (Gál 2007).

Főbb művei:

Operett:

- Aranyes (1913)
- Aranymadár
- Árvácska
- A legkisebbik Horváth leány (1927)
- Csókos asszony (1926)
- Muzsikus Ferkó (1926)
- Postás Katica

Sanzon:

- Mi muzsikus lelkek
- Hulló falevél
- Asszonykám, adj egy kis pihenést
- Éjjel az omnibusz tetején
- Lehoznám néked a csillagokat
- Gyere, te nímánd...

Filmzene:

- Vasvirág (1958) - betétdalok, Zerkovitz szerzeményeinek felhasználásával
- A papucshős (1938)
- Iza néni (1933)

Royal Orfeum

1908 és 1933 között működő budapesti mulatóhely volt (2. kép), az Erzsébet körút 31. szám alatt. Keleti Károly és Fodor Oszkás építette. 1933-ig a főváros legszínvonalasabb mulatóhelye volt, vezetői gyakran váltották egymást, közéjük tartozik Zerkovitz Béla is.

Legnagyobb vonzereje a permanens élőzene volt, amit híres zeneszerzők, zenészek szolgáltattak. 1933 után zenés operettszínház, majd kabaré, 1935 óta pedig több nevet is viselt, többek között nevezték Royal Színháznak, Royal Varietének, Royal Revüszínháznak, - ahol a műsoron főleg Zerkovitz Béla egyfelvonásos operettjei voltak - a háború után pedig viselte a Royal Revü Varieté nevet is, Fővárosi Víg Színháznak is, míg végül 1955-ben lebontották az épületet. 1961-ben épült fel a helyén a Madách Színház, ami a mai napig üzemel (MEK 2009).

A korszak zeneszerzői

Zerkovitz Bélán kívül még számos jelentős zeneszerző alkotott a század elején. Közéjük tartozott

2. kép. Royal Orfeum. Fotó: <http://erzsebetvaros.hu>, letöltés dátuma: 2009.11.23

például Bodrogi Zsigmond és Weiner István. Természetesen az ő kottáik is eljutottak a nyomdába, és számos példány maradt fent. Véleményem szerint a századeleji kották nagyon hasonlítanak, mind a betűtípus-használatban, mind a stílusukban, és a színhasználatban is. Vegyük példának Bodrogi Zsigmond kottáját (3. kép). A következő oldalakon

3. kép. Bodrogi Zsigmond-kotta: Marcsa vagy te mégis..., Muzsikálás hallik... Fotó: <http://antikva.hu>, letöltés dátuma: 2009. 11. 23

bemutatott kottáktól szerintem kevésben tér el, habár a kiadó különbözik.

Rózsavölgyi és társa

Zeneművárosi és kiadói cég, amelyet 1850-ben alapított Rózsavölgyi Gyula és Rózsavölgyi márk alapított a híres magyar hegedűművész fiával, Grinzweil Norberttel közösen. A Rózsavölgyi és társa volt az első, mely már az 50-es években felkarolta a magyar zeneirodalmat számos kiadványával sok érdemet szerzett. A megalapító Rózsavölgyi Gyula halálával (1860) a cég továbbra is megtartotta eredeti címét, sőt még második alapítója Grinzweil Norbert halála után is (1891) fentartotta. Ma Közép-Európa legnagyobb zeneműboltja, kiemelkedően széles kottaválasztékkal bír (Kislexikon 2009).

Kották

Tipográfiai vizsgálataimat a birtokomban lévő hat kottán végeztem, ezekről szerzett ismereteim alapján néha általánosítani is fogok, ám mivel az interneten több kottájának a borítóképét is megtaláltam, és azokról is hasonlók tudnék írni, nem tartom hibásnak az általánosítást.

Ezek a kották 1900 és 1920 között jelentek meg. Hozzám egy ismerősömtől jutottak el, aki egy lomtalanításon találta őket egy kupacban.

A regények, verses kötetek szerkesztésénél általában arra törekednek, hogy világosan, jól olvashatóak legyenek a szövegek, itt viszont nem ez volt a lényeg. Sokszor cirkalmas, díszes betűkkel van szedve a cím, szinte olvashatatlan, de szép, és figyelemfelkeltő. Mindegyik borító olyan stílusú, ami előrevetíti a dal hangulatát, történetét. Ezen kívül borítónként változik a kiadó nevének tipográfiája is: van, ahol díszes keretben van, előfordul az is, hogy boldban vagy kurzívval szedik. Ez is a daltól függ. Így egy népdal (*Szép asszony, hagyjuk egymást békében*) kottáján (4. kép) néprajzi motívumok, virágok vannak, viszont a betűtípus nem díszes, népies, hanem inkább modern. Ez a modernség a legtöbb kottán megjelenik,

4. kép. Zerkovitz Béla-kotta: Szép asszony hagyjuk egymást békében! Fotó: a szerző fotója

valószínűleg erre volt igény. Ezen a borítón érdekes még az, hogy a cím betűtípusa talpatlan, legömbölyített, és magán a címen belül kétféle S betűt is találunk, és a nagy A betűn néhol van egy kis népies motívum, máshol nincs. A szerző neve pedig szögletes betűkkel van szedve. A szöveg végig versal, kivéve a szerzői jogok, tehát – mint ahogy az megszokott, – a kisbetűs részt. A körzet nagyon fontos ezeket a borítókon, sokszor hangsúlyosabb szerepet kap, mint a betűk, ezen kívül a rajzok, és – ha van, – a képek is jelentősek.

A hat kotta közül ötöt a Rózsavölgyi és társa kiadó adta ki, egyet pedig a Zipser és König (5. kép). Ez utóbbi annyiban különbözik a többitől, hogy színesebb: sötét háttérrel piros és fehér betűk, a lap nagy részét egy kép foglalja el, és szöveg csak a tetején és az alján található. A Rózsavölgyi és társa által kiadott példányokon ezzel szemben több a felirat, és ezek az oldalak egészen megjelennek. Más különbségeket nem fedeztem fel. A továbbiakban a Rózsavölgyi és társa kiadásában megjelent kottákról lesz szó.

Kiemelések

A kiemelésnek ahány fajtája van, azt ezeken a

5. kép. Zerkovitz Béla-kotta: A pesti nő Fotó: a szerző fotója

kottákon mind felhasználták a tipográfusok: van, amelyiken a szöveg díszesen aláhúzott, vagy az oldalon belül többször változik a betűtípus, vagy a betűk vastagsága, mérete. Sokszor kövér a betűtípus, de előfordul, hogy csak hamis kövér. Van, ahol minden kurzívval van szedve, ha pedig hosszú a szöveg, sűrítést alkalmaznak. Fontos még, hogy egy borítón belül három színnél többet nem használnak, de kiemelésre ez a pár szín is megfelel: ez leginkább a *Jaj de unom a banánt!* című dal kottájának borítóján figyelhető meg (6. kép – következő oldal), ahol a

rajzok és a kitöltések sárgák, a szöveg zöld, és a háttér fehér. Szerintem ez a leghatásosabb borító mind közül.

A *Jobb láb, bal láb* című dal kottájának borítóján az érzékelhető, hogy a kevés néha több (7. kép – következő oldal). Egy szint használ ugyanis, édesegyszerű motívumokat. Figyelemfelkeltésre a folyamatosan változó betűtípust használja: az első

váltakoznak a betűtípusok, és több lénia is látható rajta. A cím első betűje iniciálé-szerű, a btűk mérete pedig hatalmas. Ez a legolvashatóbb betűtípus a borítókön láthatók közül. A lap alján bal és jobb oldalon egy-egy reklám szerepel, mindkettő különleges keretben van. Ez is figyelemfelkeltő. Itt is fontosak az írásjelek: hosszú ékezeteket, a kettőspont két ferde vonal.

6. kép. Zerkovitz Béla-kotta: Jaj de unom a banánt! Fotó: a szerző fotója

8. kép. Zerkovitz Béla-kotta: Egyszer volt, hol nem volt... Fotó: a szerző fotója

sorban bold kiskapitális antikvát, a második sorban kirkapitális gorteszke betűket, a harmadik sorban bold antikvát, kunkorodó betűvégekkel, a címben pedig talpas ugráló betűket alkalmaz. A címben az írásjelek is hangsúlyosak. Az ékezetek nagyon hosszúkásak, a felkiáltójel pedig nagyobb, mint a betűk. Az *A betűkön hasonló motívumok találhatók, mint a Szép asszony, hagyjuk egymást békében!* borítóján. Zerkovitz Béla nevében pedig az R betű lába nyúlik be a vezetéknevének többi betűje alá.

Azt írtam, hogy a kottákon modern betűtípusokat használnak. A *Jó parthie a Grüner Marcsa* borítója kivétel ez alól (9. kép). Ez magyarázható a témával. Díszes betűtípus, nagyon rosszl olvasható. Több szint is használnak ezen a borítón: gesztenyebarna, sárga, és ezek átmenetei, de mindegyik szín tompa, halvány. Nem akar kirívó lenni ez a borító. Szecessziós stílusú a borító, mind a rajta látható kép, mind a motívumok, rajzok ezt sugallják. Az egész borítón egy betűtípust használnak (ez az egyetlen ilyen borító), és ez kurzív. Érdekes, hogy a jobb alsó sarokban, ahol fel van tüntetve a nyomda neve és címe, szintén ezt a betűtípust használja, apró betűkkel, így szinte olvashatatlan.

7. kép. Zerkovitz Béla-kotta: Jobb láb, bal láb! Fotó: a szerző fotója

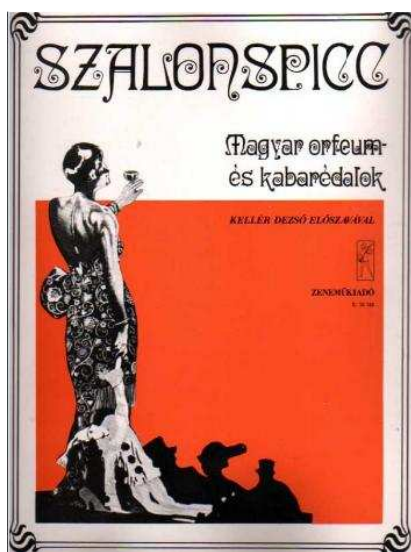
Az *Egyszer volt, hol nem volt...* borítója (8. kép) hasonlít az előző borítóra. Egyszerű, egyszínű. Itt is

9. kép. Zerkovitz Béla-kotta: Jó parthie a Grüner Marcsak. Fotó: a szerző fotója

Új kiadású kották

A századeleji orfeumi dalok egy-két évtizedik élték „virágkorukat”, de aztán feledésbe merültek. A '70-es években azonban újra felfedezték őket, és csokrokba gyűjtve újra kiadták őket. A kiadás, amit én elemzek, 1982-ben jelent meg, a Zeneműkiadó kiadásában. A címe Szalonspicc, alcíme: Magyar orfeum-és kabarédalok ének hangra, zongorakísérettel (10. kép). Vas Gábor válogatta. Ebben a kiadványban nem csak Zerkovitz Béla-dalok szerepelnek, rajta kívül számos híres zeneszerző művei is, mint például Nádor Mihály, Szirmai Albert és Pallós Tivadar szerzeményei is.

10. kép. Szalonspicc című kottagyűjtemény.
Fotó:

Az eddigi kották, amiket elemeztem, vékony, 2-3 oldalas kották voltak, mivel csak egy-két dalt foglaltak magukba. Ebben a gyűjteményben azonban több mint 30 kotta található. Zavaró, hogy nincs tartalomjegyzéke. Viszont van *Beköszöntő* az elején, és a végén egy pároldalas írás *A kuplék és szonok nyomában* címmel.

A borítón nem használnak sok színt: fekete, narancssárga, és fehér. A kép a dalok korát próbálja felidézni. A betűtípus figyelemfelkeltő, visszakunorodó betűvégekkel, a cím versállal van szedve, az alcímben pedig az az érdekes, hogy ez az egyébként szép betűtípus nehezen olvashatóvá teszi a szöveget. Az M betű pedig emlékeztet a gótikus stílusra. A narancssárga részen belül viszont már egyszerű, modern betűtípust használnak.

Ezen kívül rengeteg kép található a műben: minden zeneszerzőről, századeleji kottákról, reklámokról, a Royal Orfeumról és régi plakátokról. Ezek zöld díszes keretben vannak, mint ahogy az oldalak is. Ahol nincs kép, ott néha van egy-egy vízjeles kis rajz, ez is zölddel (11.kép). Szerintem ez nagyon ízléstelen, ronda.

Összehasonlítva a régi és új kiadásokat, a

11. kép. Vízjeles kép a Szalonspicc 27. oldaláról. Fotó: a szerző fotója

századeleji borítók sokkal figyelemfelkeltőbbek, és különleges még az bennük, hogy előrevetítik a dal hangulatát, ezzel szemben az új kiadások kevésbé hangulatkeltők, véleményem szerint a régi kiadások igényesebbek, és magukban hordozzák a kornak a jellegzetességét, amelyben születtek.

Hivatkozások

- Gál Róbert (2007) *Mi muzsikus lelkek* : Zerkovitz Béla életregénye
- Kislexikon (2009) *Rózsavölgyi és társa*. Forrás: *Pallas Nagylexikon*. URL: http://www.kislexikon.hu/rozsavolgyi_es_tarsa.html
- Székely György (főszerkesztő) (1994) *Magyar Színházművészeti Lexikon* Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár (2009) *Royal Orfeum* URL: <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz18/50.htm>